

“Bilbo-Behobia autobidea” bezalako Tandem-Elkarteak: Hiru osagai baina morfologi prozesu bakarra

Juan Carlos Odriozola Pereira
Euskal Herriko Unibertsitatea
Zientzia Fakultatea

0. SARRERA⁽¹⁾

Euskaltzaindiak (1992) elkarren arteko edo tandem-hitzezko aposizio gisa azaldu ditu (1-5)eko hirukoteak.

- (1) Bilbo/Behobia autobidea²
- (2) Behobia/Donostia maratoia
- (3) EAJ/PSE koalizioa
- (4) bodega/petaka aldaketa
- (5) idazle/hiztun koefizientea

Bestalde, bi hitzeko elkarte baten ezkeraldeko osagaia hedatuz sortzen ari direla adierazi du Euskaltzaindiak. Deskribatu izan diren gainontzeko hiru hitzeko segida guztietan ordea, sintaxian beregainki erabil daitekeen ondorio bana ematen duten bi prozesu ikusten dira: berrelkarketaren kasuan euskal morfologiak eskura dituen elkarketa bi (§1.1) eta sintaxi-hedapenaren kasuan izen baten sintaxi-hedapena eta haren gaineko elkarketa bat (§1.2). Gure lan honetan agerian jarri nahi dugu tandem-elkarteak bakarrak direla euskal morfologian: gainontzeko hirukoteak ez bezala, morfologi prozesu bakar batek sortzen ditu (§1.3).

Bestetik, Euskaltzaindiaren (1991, 1992) lanetan, aposizio modura izendaturiko izen-elkar-teek oro har izaki bakarra adierazten dutela esan izan da eta tandem-elkar-te hauek ez dira beti horrelakoak. Hemen agerian jarriko dugu ohi baino zehazkiago ulerturiko aposizio izeneko etiketa bat behar dugula (§2).

---

1 Lan hau egiteko Euskal Herriko Unibertsitateko UPV 033.310-HB 194/98 egitasmoaren dirulaguntza jaso dugu. Lanean erabili ditugun biokimikako adibide berezitu asko, Martínez (2001) lanekoak dira, eta eskertzekoa dugu has-teko egile horrek biokimikari aditu modura eskaini digun laguntza guztia. Eskerrak eman behar dizkiegu, gainera, Igone Zabala eta Elixabete Pérez hizkuntzalariei, lana gauzatzeko eskaini diguten laguntzagatik; beraienak dira hemen bildu diren zenbait ideia, baina azken idatzian egon daitezkeen okerrak, jakina, guri leporatu behar zaizkigu. Asier Larrinagari ere eskertu egin behar dizkiogu bere iruzkinak.

2 Ez genituen hemen idaztarauak finkatu nahi eta zilegi iritzi diogu adibide guztiak zeharkako marraz itxuratzeari.

Gainera, Euskaltzaindiaren laneko hiru azpisailak –nondik norakoak (1-2), aurrez aurrekoak (3-4) eta neurri-mugakoak (5)–, ez bide dira erabat egokiak, funtsean ez baitira hirugarren gunean azaltzen diren izenen tasunak kontuan hatu eta halaber, tasun horiek osagai bikoitzean duten eragina ez baita agerian gelditu. Beste alde batetik, aposizioen lehenengo osagai bakun edo bikoitzak elkartearen barruan jasaten (ez) duen erreferentzi aldaketaren arabera (§3.1), aposiziozko tandem-elkarteez gain (§3.2), mendekotasunezko tandem-elkarteen berri ere emango dugu (§3.3). Bukatzeko, mintzabehar berriei erantzuteko sortzen ari direla esan du baina tandem-elkarteen sailkapen horretan zehar agerian geldituko da eguneko euskarak eskura duen morfologi erabide batez ari garela.

1. TANDEM-ELKARTEAK MORFOLOGI PROZESU BAKAR BATEK SORTZEN DITU

Euskaltzaindiaren (1991) lanaren oinarrian zeuden txostenetako batean (Odriozola eta Altonaga: 1988), nabarmendu egin zen (6)ko elkarreak ez zirela ordu arte deskribatuak zeuden gainerako euskal elkarteen antzerakoak.

(6) $dN(t)/dt$ balioa, Cu^{+2}/Zn^{+2} erlazioa, $(-\infty, +\infty)$ ardatza

(6)koek nazioarteko laburdurak zituzten eta agian horregatik, aztertzeke utzi zen euskara orokorrean morfologi erabide honek izan dezakeen emankortasuna. Gero, aposizio mota berezi bat sumatu zuen Euskaltzaindiak (1992) horrelakoetan eta haren hitzetan, mintzabehar berriei erantzuteko sortzen ari dira ezker-osagaiaren hedapen baten bidez. Tandem-elkarte gisa izendatu zituen gainera. Lan horren adibidetegian, erabilera orokorreko adibideak bezain ugariak dira hizkuntzaren erabilera berezietakoak

- (7) a Bilbo/Behobia autobidea
b bodega/petaka aldaketa, EAJ/PSE koalizioa
c idazle/hiztun koefizientea

Atal honetan nabarmendu egin nahi dugu deskribaturik dauden gainontzeko hiru hitzeko elkarrekin dauden funtsezko aldea.

1.1. Berrelkarketak, bi elkarketaren ondorioa

Euskaltzaindiaren lanetan (1987, 1991, 1992) ondo samar ikus daiteke berrelkarketa elkarketa prozesu biren ondorioa dela: bideragarriak dira adibidez bi aposiziozko elkarketa (8a), bi mendekotasunezko elkarketa (8b), koordinaziozko bat eta mendekotasunezko bat (8c), Euskaltzaindiak dvardva gisa azaldu duen elkarte bat eta mendekotasunezko bat (8d)³ edo koordinaziozko bat eta aposiziozko bat (8e).

- (8) a Azkue jaun apeza
b garagar-ogi puska
c jale-edale ospe
d galdera-erantzun sorta
e Gernika-Lumo udala

3 Bai mendekotasunezko bi elkarketa egin ahal izateko, bai mendekotasunezko baten osagai bat hedatzeko (§1.22), eskuinaldeko mugakizunak berezia izan behar du. Ikus bitez berezitasunak Euskaltzaindia (1992:42-45) lanean eta bai bereziki Azkaratek (1990) eskaini dituen hiru osagaiko segiden corpusean ere.

Azpirarratu beharrekoa da elkarketa prozedura bakoitzak sintaxian beregainki erabil daitekeen ondorio bat dakarrela: (8c-d-e)koetara heltzeko, sintaxian beregainki (9b-10b-11b) erabil daitezkeen izen- edo izenondo-elkarteak lortu dira lehenago eta mendekotasunezko elkarte bat egin da gero.

- (9) a [[jale-edale]koordinaziozkoa ospe]mendekotasunezkoa
b (Oso) jale-edale(a da)
- (10) a [[galdera-erantzun]koordinaziozkoa sorta]mendekotasunezkoa
b (Hor dituk) galdera-erantzunak
- (11) a [[Gernika-Lumo]koordinaziozkoa udala]aposiziozkoa
b Gernika-Lumo(ko saihezbidea)

1.2. Garapenak edo hedapenak, sintaxi- edo morfologi prozesu biren ondorioa

Esparru honetan ere, sintaxian beregainki erabil daitekeen ondorio bana ematen duten bi prozesu sumatuko ditugu orain arte deskribaturiko hiru hitzeko segida guztietan.

Euskaltzaindiaren lanetan ikus daitezkeen eredueta batean (12c), elkarte bat dugu abiapuntuan (12a). Bestalde, *ahuntz* osagaiaren sintaxi-garapena gertatzen da: (12b)ko *ahuntz beltz(a)* euskal sintaxian arrunta den izena + izenondoa osagaiez osaturiko izen-sintagma arrunta dugu⁴. Horretaz gain, talde horren ezkeraldean ere (12c) azal daiteke *ahuntz beltz* hori, azken batean ezker-osagaiaren hedapenaren ondorioztat hartuko duguna itxuratzeko.

- (12) a ahuntz talde(a ikusi du ardi-txakurrak)
b ahuntz beltz(a ikusi du ardi-txakurrak)
c ahuntz beltz talde(a ikusi du ardi-txakurrak)

Euskaltzaindiaren (1991) bigarren eredu (13), *neska bezalako izen baten sintaxi-hedapen bat da, izen-sintagma bat alegia*. Eskuinaldeko osagaia, *arrain-saltzaille*, hitz-elkarte bat dugu.

- (13) neska arrain-saltzaille

Euskaltzaindiak (1991) aipaturiko hirugarren hedapen- edo garapen-eredu batean (14-15), elkarketa/eratorpena (16-17) edo elkarketa/sintaxia (18-19) direlako mugen inguruko arazoak abiapuntuaren izaera finkatzeko unean⁵ baina bistan da lehenengo prozesu horren ondorioak kasu honetan ere beregain direla sintaxian.

- (14) gainzuritze
- (15) aldegitte
- (16) gainzuritu
- (17) zuritu
- (18) alde egin
- (19) egin

4 Azkaratek (1990) egindako eztabaidatik abiatu gara egun honelako egiturei ageriko eragozpenik gabe izen-sintagmaren izaera egozteko.

5 Ikus Odriozola (2001d) lanean (14), (16) eta /17)koen inguruko zehaztasun gehiago, eta Zabala (2001) lanean (15-18-19) koei dagozkienak. Izatez, pentsa liteke prozesuak (i) bezalakoak izan direla.

(i) zuritu > zuritze > gainzuritze

(ii) #egin > egite > aldegitte

Gainzuritu aditzetik *gainzuritze* izenatarako ibilbidea ordea, askoz ere arruntagoa da euskal morfosintaxian *zuritze* izenetik *gainzuritze* izenatarako eratorpena baino. Bideraezina beste adiera batekoa delako. Beraz, *gainzuritu* edo *alde egin* bezalako hiztegi-sarrerara ezagunetatik eratorritako izenak ditugu (14-15)ekoetan.

1.3. Tandem-elkarteak, ez dira berrelkarketak ez eta garapenak ere.

Elkarte hauen lehenengo osagai bikoitza ezin da oro har beregain erabili eta (20)ko galderei erantzuteko unean, tandem-elkartea egiteko aukera dugu (21) baina oso aldakorra da lehenengo osagai bikoitza soilik erabilia lortzen denaren gramatikaltasuna (22).

- (20) a Zein derby emango dute?
- b Zein tarte da hori?
- c Zein da jakin mina piztu duen auzia?
- (21) a Athletic/Erreal derbya
- b Bilbo/Durango tarte
- c Lasa/Zabala auzia
- (22) a Athletic/Erreal
- b ?Bilbo/Durango
- c *Lasa/Zabala

Izan ere, (22)ko bikoteak ez dira (21)ekoak lortzeko erabili diren abiapuntuak. Alderantziz, (21)ekoen gainean egiten den elipsi baten ondorioa dira (22)ko horiek. Elipsiaren gaineko murriztapenen izaera pragmatikoa izan daiteke bertan suma daitekeen aldakortasunaren eragile. Areago, ikus bedi (22a-b)koak eta agian (22c)koa ere erabat egokiak izango lirajtekeela idatzizko hedabide bateko izenburu gisa edo trafiko-seinale baten osagai gisa. Egoerarik ohikoena ordea, (21)ekoa da elkarte hauetan.

Laburbilduz, tandem-elkarteen hiru osagaiak prozesu bakar batek lotzen ditu eta hirukotearen barruan ez dago sintaxi-beregaintasunik duen sintaxi-egiturarik edo hitz-elkarterik: tandem-elkarteak ez dira euskal gramatiketan deskribatu izan diren berrelkarketan edo sintaxi- eta eratorpen-hedapenen hiru hitzeko ondorioen tankera-koak.

2. TANDEM-ELKARTEAK EUSKAL HITZ ELKARTUEN SAILKAPENAREN BARRUAN

2.1. Tandem-elkarteak ez dira koordinaziozkoak

Odriozolak (2001) bildu egin ditu Euskaltzaindiak dvandva modura sailkatu dituen elkarteak (23) eta koordinaziozko elkarte modura beste talde batean aurkeztu dituenak (24-25).

- (23) senar-emazteak
- (24) Gernika-Lumo
- (25) errege-profeta

Egitura hauetan bi buru daude: bi osagaien tasun (guzti)ak komunak ez badira ere, elkarrengandik hurbil egon behar bide dute, eta elkarteak bi buruen tasun guztiak biltzen ditu. Dakigunez (23-25)ekoen gainean berrelkarketak egin daitezke (§1.1) eta tandem-elkarteak aldiz, morfologi prozedura bakar baten ondorio dira (§1.3); ikusteko daukagu oraindik (26-27) tandem-elkarte hauen osagaien arteko esangura-harremana behintzat oso ezberdina dela (§2.2, §3). Esan dezagun hemen behintzat itxura

batean hurbil dauden koordinaziozko dvandva direlako elkarteak ezinbestez pluralean doazela:

- (26) Gipuzkoa/Donostia kutxa
- (27) EAJ/PSE koalizioa
- (28) a *senar-emaztea
- b senar-emazte taldea

Horren haritik, (28b)koan bikoteez osaturiko talde bat dugu, eta (26-27)ko tandem-elkarteetan berriz, bikote bakar bat.

2.2 *Lehenengo osagai (bikoitz)aren erreferentzi aldaketa eta aposizio harremana*

Munduko hizkuntzei buruz azken bolada honetan plazaratu den bibliografiaren berrikustapen arin bat eginda, Odriozolak (2001c) mendekotasunezko egitura-harremana egiaztatu du Euskaltzaindiak (1992) mendekotasunezkoztat jo duen (29)ko ereduari, baina baita Euskaltzaindiak atributuzkoztat jo dituen batzuen kasuan ere (30).

- (29) eguzki-lore
- (30) egun seinale

Bestalde, aposizio etiketari eutsi dio lan horretan baina osagaien arteko egitura-edota esangura-harreman jakin bat izendatzeko eta azpialde modura ulertu beharko diren 'aposizio izendatzaileak' (31a-a') eta 'sumpsuntiboak' (31b) elkarrekin jartzeko.

- (31) a Mugarra mendia
- a' Gaztedi dantzari-taldea
- b pinu arbola

Egitura hauetan ere bi buru daude baina oraingo honetan osagai batek beste osagaiaren tasunen barruko tasunak ditu eta hain zuzen tasun komun horiek bereganatzen ditu elkarteak. Horrekin batera, (31a-a') bezalakoetan (ibaien klasearen barruko edo dantzari-taldearen barruko) izaki bakarra adierazten da (Euskaltzaindiak aposizio modura deskribatu dituenak bezala), baina bestalde (31b)koan, (arbolaren klasearen barruko) azpiklase bat adierazten da. (31)ko ereduaren arabera ulerturiko aposizio izeneko egitura- edota esangura-harremanean, erraz aurrean daiteke izaki bakarra edo izaki azpiklase bat adieraztea gerta daitekeela, eta hain zuzen ere txandakaketa horri eusten dio tandem-elkarteen ereduak: (32a) bezalakoetan *arte* bakar bat adierazten da eta (32b) bezalakoetan, aldaketa azpiklase bat, herskari ahostunetako batek herskari ahoskabeetako batera gerta daitezkeen aldaketen azpiklasea alegia.

- (32) a Bilbo/Durango artea
- b bodega/petaka aldaketa

Horrela, talde bakar batean bil daitezke izaki bakarra adierazten duten ohiko aposizio izendatzaileak, izaki bakarra adierazten duten tandem-elkarteak eta izaki azpiklasea adierazten duten beste tandem-elkarteak eta sumpsuntiboak.

Bestalde, (31a)ko lehenengo osagaiak, mendi bakar adierazten du beregainki erabilia zein elkartearen barruan, baina (31a')ko osagaiak elkartearen barruan ez du beregainki erabilia duen erreferentzia bera. Euskaltzaindiaren (1991) lanaren oinarrian dagoen txosten batean (Odriozola eta Altonagaren 1998) iradokitako itzulingu-

ruek agerian uzten dute aposizio mota bat zein bestea ados daudela lehenengo eta bigarren osagaien arteko hiponimo/hiperonimo esangura-harreman horrekin:

- (33) Mugarra delako mendia
Gaztedi delako dantza-taldea

Harreman hau eta bigarren aposizio-ereduan gertatzen den erreferentzi aldaketak, poliki aztertzeoak dira tandem-elkarteen kasuan.

a) Lehengo osagai bikoitza nekez erabil daiteke beregain euskal syntaxian, baina hala ere, betetzen du (33)ko itzulinguruetako⁶ baldintza:

- (34) Bilbo/Durango delako tarte hori, bodega/petaka delako aldaketa,
likido/solido delako nahastea, idazle/hiztun delako koefizientea

(31a')ko bigarren aposizio-ereduaren arabera tandem-elkarteen kasuan gertatzen den erreferentzi aldaketari metonimia deritzo: (34)ko *likido* eta *solido* gai-izenak dira baina *likido/solido nahastea* elkartearen barruan, gaiak adierazi beharrean, gaiak elkarrekin ematen duten osotasuna adierazten da, *nahaste* izenak adierazten duen nahasteen klasearen barruko azpiklase bat hain zuzen. Areago, adibide honetan behintzat, bereziki garbia da elkarteak adierazten duenaren tasunen artean badaudela lehenengo osagai (bikoitz)aren tasunak ere.

b) Batzuk, (31a)ko lehenengo aposizio-eredukoak dira eta osagai bikoitzak ez du erreferentzi aldaketarik jasaten. Haietako batzuen kasuan osagai biko aposizio arrunt bi egiteko aukera dago (35b), beste batzuetan aposizio arrunta egiteko aukera bazegoen ere ez da horrelakorik egin (36b), eta beste zenbaitetan osagai biko elkarteak beste adiera bat du (37b).

- (35) a cis/trans isomeroak
b cis isomeroa, trans isomeroa
(36) a Lasa/Zabala auzia
b #Lasa auzia
(37) a hartzaile/emaile bikotea
b #hartzaile-bikotea

c) Testu berezituetatik at nekez aurki daitezkeen euskarazko tandem-elkarte batzuek ez dute itzulingurua onartzen (38-39), eta berez aposizioak izan gabe mendekotasunezko elkarteak direla dirudi: lehenengo osagai bikoitzak ez du bigarren osagaiaren barruko zerbait adierazten, ez beregainki ez eta elkartearen barruan ere; hirugarren osagaiaren elisioa ere ezinezkoa bide da kasu guztietan. Izatez, aurrean definituriko (29)ko mendekotasunezko elkarteek bezala jokatzen dute tandem-elkarte hauek:

- (38) Na⁺/K⁺ trukatzaila, burdina/sufre proteina

⁶ Itzulinguru sortak banaketa zorrotz samarra du:

(i) Mugarra delako/izeneko mendia, Azkue delako/izeneko saria
solido zurrin delako/*izeneko kontzeptua

Alde batera utziko ditugu itzulinguruak har ditzakeen konnotazioak.

7 Ikus Odriozola (2001a) eta (2001b) lanak, nazioarteko arauetan egiten diren tandem-elkarteen inguruan. Horrelakoetan, euskararen arau propioen arabera egin gabe, hizkuntzetan zehar suma daitezkeen arau komunaren arabera egiten bide dira gauzak, eta horretan, tandem-elkarteak ere ez dira salbuespen. Bestalde, alde batera utziko dugu hemen beste gogoeta interesgarri bat egiteko aukera: Gramatika sortzailea bezalako teori esparruen inguruan sortu izan direnak -ikus adibidez testuko 3.1.1. ataleko (40b')- nazioarteko arauai dagozkie ala euskararen arau propioen arabera (erabilera mota jakin baterako) sortu ote dira? Berez, zorrozki jokatuta garbi izan behar dugu zer diren kimikako IUPAC bezalako nazioarteko batzorde batek finkaturiko nazioarteko arauak: nazioarteko adituek eraturiko batzorde batean onaturiko adigaiak gehi izendapen-arauak.

- (39) a *Na⁺/K⁺ delako trukatzailea, burdina/sufre delako proteina
 b *eguzkia delako lorea, *lorea(k) delako sorta, *seinalea delako eguna

(39) ko gramatikaltasun eza garbia den neurrian, (38)ko erabide-eredura jo baino lehen egin baino lehen ondo hausnartu beharko da kontua: erabilera berezitzuez ari bagara ere, nazioarteko arauen esparru batean ez gauden neurrian⁷, hizkuntzaren hiztegi-, morfologi eta sintaxi-arau propioak erabili behar dira nonbait, eta (38)koaren ereduok euskal senak sor ote ditzakeen, zalantzarria da gutxienez.

3. TANDEM-ELKARTEEN SAILKAPENA

Atal honetan Euskaltzaindiak (1992) zirriborraturiko sailkapen hirukoitza garatu behar dugu hiruroi osagaien arteko harreman moten arabera. Azken batean hirugarren osagaiaren mende egongo da eskuinaldeko osagai bikoitz bat edo beste azaltzea, bai eta erreferentzi aldaketa mota bat edo beste gertatzea ere⁸.

Morfologi erabide honek bere baitan daraman berrikuntza dela eta, esan behar dugu bai hizkuntza orokorrean ikus daitezkeen azpimotak bai erabilera berezitzuetan ugari(ago) azaltzen direnak emankor samarra den eta eguneko euskarak berea duen morfologi prozesu bati zor zaizkiola. Horren seinalea da nonbait Euskaltzaindiaren (1992) adibidetegia, elkarte arruntez zein berezitzuez osatu zena. Gure adibide sortak, honelaxe antolatuko ditugu:

- (a) Erabilera orokorrekoak Euskaltzaindiaren adibidetegian
 (a') Erabilera orokorrekoak hedabideetan edota eguneroko ahozko hizkuntzan⁹
 (b) Erabilera berezitzuetakoak Euskaltzaindiaren adibidetegian
 (b') Erabilera berezitzuetakoak Euskaltzaindiaren adibidetegitik kanpo

Sailkapenean zehar, lehenengo osagai bikoitzean hirugarren izenaren nagusigoaren arabera gertatzen den erreferentzi aldaketa adieraziko dugu eta horrela, *likido/solido nahasketa* bezalakoen berri emateko adibidez, osotasuna/osagai biak delako etiketa jarriko dugu, azken batean metonimia baten bidez osagaiak osotasun modura ulertzen direla aditzera emateko.

3.1. Aposiziozko tandem-elkarteak

3.1.1 Norabidedunak

Berezko edo metaforazko mugimenduak islapen garbia du hizkuntzen lexikoan eta gramatikan, eta hortaz, talde handi batean elkartu nahi izan ditugu horren inguruko adiera duten elkarte guztiak.

8 Maila honetako gogoetak zuzeneko harremanetan daude teori hizkuntzalaritzan erabili ohi diren (hirugarren osagaia-aren) argumentu-egiturak eta θ -rolak direlako adigaeekin. Lan honetan tandem-elkarteen deskribapena baizik ez dugu egingo, baina horretarako hizkuntzalaritza teoriotik kanpo ere erraz samar uler daitezkeen adigai eta terminoak erabiliko ditugu, aurrerago morfologi erabide ere erraz samar uler daitezkeen adigai eta terminoak erabiliko ditugu, aurrerago morfologi erabide hau teori esparruan jorratzen hasteko prest utziko dugulakoan.

9 Gure adibide-iturriak garrantzitsuena izan diren hedabideak direla eta, Euskal Telebistako Euskara Saileko zuzendaria den Asier Larrinagak aditzera eman digu *Lasa eta Zabala auzia* (§3.2.f) bezalako elkarte batek denbora-epe labur batean erabat ordezkatu duela bere sintaxi-baliabide izango litzatekeen *Lasa eta Zabalaren auzia*. ETBko lankide honen hitzetan ordea, *Athletic-Erreal derbya* bezalako bat (§3.2.e) oraindik ari da lehian *Athletic eta Errealen arteko derbya* sintaxi-aldaerarekin. Balio bezate adibide biok berrikuntza honen azken urteotako garapenean berri izateko eta bai euskal senak honetan duen erraztasunaz ohartzeko ere.

a) Leku edo denbora-epe bat/bi mugak

Euskaltzaindiak nondik norako gisa sailkatu zituenen arteko hauek, erro sako-
nak dituzte hizkuntzaren erabilera orokorrean. Denborazkoak ere (41) arrunt sama-
rrak dira, Euskaltzaindiak jaso ez bazituen ere.

- (40) a Paris/Bonn ardatza, Gros/Amara autobus-linea,
a' Iruñea/Logroño autobidea
b ioi/ioi distantzia
b' galdetzaile/aztarna katea
- (41) a' 2001-2002 ikasturtea, udaberri/uda denboraldia, 2001/2004 hitzarmena
2002/2007 seiurtekoa¹⁰

b) Jarduera/abiapuntua eta helmuga

Euskaltzaindiak nondik norako elkarte gisa emandako gainontzeko guztiak
jarriko ditugu hemen.

- (42) a Behobia/Donostia maratloi-erdia
a' Paris/Dakar rallya
a' Denver/Chicago/New York bidaia¹¹

c) Aldaketa bat/abiapuntua eta helmuga

Euskaltzaindiak aurrez aurreko gisa sailkatu zituen. Guk hona ekarri nahi izan
ditugu, hizkuntzaren ikuspegitik behintzat norabide edo mugimendudunen antzera
jokatzen baitute izen horiek lexikoaren zein sintaxiaren ikuspegitik.

- (43) a' Ingelesa/euskara hiztegia
b bodega/petaka aldaketa
b' aldosa/zetosa trukaketa, zeto/enol tautomerizazioa, inkoatibo/arazle al-
daketa

3.1.2. Norabiderik gabekoak

Esan bezala, inolako norabiderik ez duten izenek ezberdin jokatzen dute hiz-
kuntzen lexikoan eta gramatikan, eta beraz, beste talde handi bat egin dugu,
Euskaltzaindiaren aurrez aurreko gehienak eta neurri-mugakoak elkartuz.

a) Osotasuna/osagai biak

Iraupen neurgarria adierazten dutenen eredia emankor samarra da erabilera
berezituetan eta bestalde, azpiero bi bereiz daitezke, kontua zorrotz aztertuz gero:
(44)koetan, osagai bikoitzaren azpiosagaiek aldi berekoak diren bi azpigertaera adie-
razten dituzte eta (45)ekoetan, aldi berekoak ez diren bi epe azaltzen dira, beti ere
hirugarren osagaiak adierazten duen osotasunaren barruan.

- (44) b' oxidazio/erredukzio erreakzioak
(45) b' fosforilazio/desfosforilazio zikloa, karboxilazio/deskarboxilazio sekuentzia

¹⁰ Ikus bedi urteak izendatzeko erabiltzen diren zenbatzaile zehaztuak ditugula lehenengo osagai bikoitz batzuetan.

¹¹ Bitik goragoko osagaiak ere azalduko zaizkigu sailkapenean zehar.

¹² *Bikote* bezalako izenen bikoitzasun delako tasuna dela bide auresagarria da elkarte hauek egiteko ahalmena bai eta horrekin batera osagai bikoitzak ez duela erreferentzi aldaketa jasango (§2.2). *Gune* bezalakoetan ordea, ezinbestekoa da aldaketa hori. Ildo horretan, ikus bedi 8. oharra.

(Ekintza baten) ondorio fisikoa adierazten dutenen eredia ere nahiko emankorra da erabilera guztietan.

- (46) a EAJ/PSE koalizioa
 a' EAJ/EA koalizioa,
 b kobre/eztainu aleazioa
 b' RNA/DNA hibridoa, burdina/sufre gunea, aditz/inflexio/
 konplementatzaile sistema, likido/solido nahastea, kloroformo
 metanol disoluzioa, osagarri/aditz osagaia, hartzaile/emaile bikotea¹²

b) *Gertaera bat /jardule biak.*

Arrunt samarrak dira:

- (47) a Erasun/Elgorriaga aizkol apostua, Kohl/Miterrand elkarriketa
 a' Athletic/Erreal derbya, PP/PSOE ituna,
 Beloki/Goñi pilota-partidua, Iurreta/Durango norgehiagoka,
 Espainia/Euskal Herria gatazka
 b' dipolo/dipolo elkarrekintza, espezifikatzaile/buru harremana¹³

c) *Egoera/subjektu biak.*

- (48) b bizidun/bizigabe bereizketa, karbono/karbono lotura
 b' hormona/hartzaile osagarritasuna, proteina/DNA ukipena,
 likido/solido oreka

d) *Neurri-mugakoak*

Honelako guztiek matematikako zatidura delako eragiketaren ingurukoak dira eta eredia nazioartekotzat har litezke, euskararen erabilera arruntean nolabaiteko txertakuntza badute ere.

- (49) b ikasle/gela ratioa, idazle/hiztun koefizientea
 b' azalera/bolumen harremana, indar/azalera zatidura
 a' kalitate/salneurri harremana

e) *Hurrenkera/ osagaiak (§2.2. b)*

- (50) buru/osagarri hurrenkera, mugatzaile/mugakizun ordena C-C-C katea

f) *Nolabaiteko jabea (§2.2. b)*

- (51) a' Las/Zabala auzia, Donostia/Gipuzkoa kutxa
 b' Michaelis/Menten Zinetika, Ehlers/Danlos sindromea

g) *Adigaia/txandakako balio biak (§2.2. b)*

- (52) cis/trans isomeroak, ezeztapen/baieztapen funtzio-kategoria,
 karboxilasa/oxidasa jarduera
 (53) cis isomeroa, ezeztapen funtzio-kategoria, karboxilasa jarduera

¹³ Oso azpimarratzekoa da izen jakin batzuek osagai bikoitz desberdinak hartuta tankera desberdinetako tandem-elkarteak eratzen dituztela: ikusi abididez *harreman* izena (§3.1.2. b) eta d). Era berean, osagai bikoitz jakin batek desberdin jokatzeko du hirugarren osagai desberdinekin: ikusi adibidez *burdina/sufre* (§3.1.2, eta §3.2.), *presio/bolumen* (§3.2.2. d) eta 3.2.).

3.2 Mendekotasunezko tandem-elkartek

Eredu honen barruan (§2.2), honelako azpitaldeak egin daitezke:

a) *Gertaera edo egile bat/objektu biak*

(54) b' Na⁺/K⁺ trukatzailea

b) *Izaki bat/osagaietako bi*

(55) a' Donostia/Baiona eurohiria

b' burdina/sufre proteina, ama/alaba adabegia,

c) *Prozesua/tresnak edo materialak edo era zabal batean ulerturik, gaiak*

(56) kaltzio/polietilenglikol tratamendua, presio/bolumen diagrama

Lanean erabili dugun itzulginguruak (§2.2) nahiko ondorio garbiak ematen badi-
tu ere, aitortu beharrekoa da aposiziozko eta mendekotasunezko tandem-elkarteen
arteko muga ez dela erabat sendoa, zeren eta azken batean muga hori lehenengo osa-
gai bikoitza hirugarren osagaiaren barruko kideztat hartu ahal izateko aukerak
baldintzaturik baitago. Aurreragoko lanetan izango dugu hau guztia hizkuntzaren maila
desberdinetan ondo aztertzeko beta.

BIBLIOGRAFIA

- AZKARATE, M., (1990). *Hitz elkartuak euskaraz*. Donostia: Mundaiz.
- ALTONAGA, K., M. ENSUNZA eta J. C. ODRIOZOLA (1988). *Sumpsumtive compounds*.
Eztabaidarako txostena (eskuizkribua).
- EUSKALTZAINDIA (1991). *Hitz-elkarketa / 3*. Bilbo.
- _____ (1992). *Hitz elkartuen osaera eta idazkera*. Bilbo.
- MARTINEZ, M. (2001). "Tandem-elkartek: nola idatzi behar diren Biokimikako tes-
tuetan azaltzen direnean" (eskuizkribua).
- ODRIOZOLA, S. C. & ALTONAGA, K. (1988). X. *Aposizioa: eztabaidarako txostena*
(eskuizkribua).
- ODRIOZOLA, J. C. (2001a). "Entzimen izenak euskaraz". *Ekaia* 13, 131-147.
- _____ (2001b). "Euskara eta nazioarteko arauak: erabilera orokorrak, erabilera
berezituak eta erabilera gainberezituak", *Euskera*.
- _____ (2001c). "Aposizioa euskal hitz-elkarteetan" (eskuizkribua).
- _____ (2001d). *Fronteras composición-prefijación y composición-sintaxis*
(eskuizkribua).
- ZABALA, I. (2001). "Predicados complejos en vasco" (eskuizkribua).